

О. О. Вялікова

Київський національний лінгвістичний університет

**Моделювання структури смислу креолізованого віршованого тексту
відносно його формальної структури**

Вялікова О. О. Моделювання структури смислу креолізованого віршованого тексту відносно його формальної структури. У статті аналізується модельна структура смислу креолізованого віршованого тексту через формалізацію його вербального та невербального компонентів. Під креолізованим віршованим текстом у роботі розуміється візуальна поезія у всіх її видах: конкретна поезія, фігурний вірш, заум. За допомогою методів модальної семантики пропонується представлення смислу креолізованого віршованого тексту у вигляді формального відношення. Креолізований віршований текст традиційно складається з вербальних та невербальних компонентів, упорядкованих в систему текстових відношень. Під текстовими відношеннями розуміються способи поєднання вербальних та невербальних елементів тексту, представлені як моделі креолізації.

Ключові слова: моделювання тексту, креолізований віршований текст, смисл тексту, структура тексту, семіозис.

Вялікова Е. А. Моделирование структуры смысла креоллизованного стихотворного текста относительно его формальной структуры. В статье анализируется модельная структура смысла креоллизованного стихотворного текста посредством формализации его вербального и невербального компонентов. Под креоллизованым стихотворным текстом в работе понимается визуальная поэзия во всех её видах: конкретная поэзия, фигурный стих, заумь. С помощью методов модальной семантики предлагается представление смысла креоллизованного стихотворного текста в виде формального отношения. Креоллизованый стихотворный текст традиционно состоит из вербальных и невербальных компонентов, упорядоченных в систему текстовых отношений. Под текстовыми отношениями понимаются способы

объединения вербальных и невербальных элементов текста, представленных как модели креоллизации.

Ключевые слова: моделирование текста, креоллизованый стихотворный текст, смысл текста, структура текста, семиозис.

Vialikova O. O. The Modelling of the sense structure of the creolized verse text in relation to its formal structure. In the article, there is the model structure of the creolized verse text's meaning analyzed by means of formalization of its verbal and non-verbal components. The creolized verse text is understood in the work as the visual poetry in all its kinds: concrete poetry, shape poetry, zaum. With the help of modal semantics methods there is proposed the representation of the creolized verse text's meaning in the form of formal ratio. The creolized verse text traditionally contains verbal and nonverbal components arranged into the system of textual relations. The textual relations are understood as the modes of combination of verbal and nonverbal elements of the text, which are represented as the creolization models.

Key words: text modelling, creolized verse text, text meaning, text structure, semiosis.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розуміння вірша починається зі слів, однак смисл поетичного тексту не ізоморфний словниковим значенням [1:327]. Поетичний текст тільки формально скутий графічно – він створюється безперервно, знову й знову, потребує участі у русі думки й душі, він переживає трансформації, викликані глибинними інтертекстуальними зчіпками пам'яті, семантичними асоціаціями, культурною традицією, моральними мотивами... Проте слідування за думкою автора, "вичитування" ідей та смислів майже завжди починається з графічних знаків на папері [там само].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовознавці наголошують на полісеміотичному

характері процесу породження й сприйняття мовлення [5:30]. Щодо художніх текстів ця проблема отримує особливе значення, про що Ю. М. Лотман пише так: "Створений автором текст виявляється включеним в складну систему нетекстових зв'язків, які створюють складний код, що дозволяє дешифрувати інформацію, закладену в тексті. Код сприйнятий завжди в тій чи іншій мірі відрізняється від коду, який передають" [4:252]. Ускладнення структури тексту об'єктами іншого кодування дозволяє читачеві точніше декодувати інформацію.

Говорячи про необхідність базуватися на лінгвістичній теорії тексту, слід пам'ятати, що неодноразово звертаючись до поняття тексту,

Ю. М. Лотман незмінно підкреслював його динамічну природу, його смислопороджуючий потенціал й семіотичну різнорідність/полівалентність. Наступні дослідження змогли лише частково стати розвитком цих ідей, оскільки свідомо або несвідомо випускали з виду вкрай важливий для Ю. М. Лотмана компонент – структурованість тексту [3:20]. Передбачені самим вченим механізми інтертекстуалізації, контекстуалізації або деконструкції в їх сучасній трактовці, по суті, розчиняють текст як структурний і смисловий об'єкт у нескінченному й аморфному семіозисі, а дискурс-аналіз або розбиває текст на його складові компоненти, навіть не намагаючись потім зібрати його докупи, або зовсім відмовляється від лінгвістичного субстрату, в тому числі і від поняття тексту [там само].

Ідея про принципову множинність семантики тексту може бути формалізована за допомоги апарату модальної семантики, яка приписує мовним вираженням їх значення у різних областях інтерпретації, або моделях [3:22]. При цьому суттєвим є, що між цими світами існують різні відношення досяжності, що задаються так званою “модельною структурою”, яку змістовно можна порівняти з лотманівським розумінням тексту як генератору смислів. Більш того, одному й тому ж тексту можуть бути приписані різні модельні структури, що відповідають його різним розумінням [там само].

В якості елементів структури в змістовних методах моделювання тексту (за А. І. Новіковим) вибираються одиниці, які задаються самим текстом [6:125]. Це певні відрізки тексту, що відповідають предметам і предметним ознакам, або, в нашому випадку, вербальні та невербальні елементи тексту. Ця обставина має принципове значення, оскільки дозволяє перейти на якісно новий рівень – рівень тексту, відмінний від рівня мовних засобів, що використовуються в ньому. Структура, побудована на базі таких одиниць та їх відношень, більшою мірою, ніж лінгвістичні та інформаційні структури, відповідає рівню смислової організації тексту, оскільки враховує внутрішні зв'язки одиниць, їхню різнопорядковість та ієрархію, дозволяє виділити головне, суттєве у змісту. Все це дозволяє в таких структурах відображати нібито розвиток думки в тексті, її динаміку [там само].

Метою статті є створення формальної моделі структури смислу креолізованого віршованого тексту.

Наукові результати. Оскільки семантика тексту не є кон'юнкцією смислів вербальних та невербальних елементів, які складають креолізований віршований текст (КВТ), необхідно розмежувати вербальні $\langle v_1 \dots v_n \rangle$ та невербальні $\langle p_1 \dots p_n \rangle$ елементи, смисли цих елементів $\langle s_1 \dots s_n \rangle$ та виражені цими елементами пропозиції $\langle E_1 \dots E_n \rangle$, тобто результат відповідного осмислення (s_i)

певного компоненту (v_i або p_i) або їх злиття/креолізації ($v_i X p_i$). Відповідно під семантикою (означуванним) тексту розуміється не кон'юнкція цих пропозицій, а відношення між вираженими текстовими елементами пропозиціями (що з'являються в результаті процесу креолізації), під означником – вербальні та невербальні елементи креолізованого віршованого тексту. При такому розумінні смислу тексту можна представити як впорядковану текстовими відношеннями $\langle t_1 \dots t_n \rangle$ структуру смислів $\langle s_1 \dots s_n \rangle$. Під текстовими відношеннями розуміються способи поєднання вербальних та невербальних елементів тексту, представлені як моделі креолізації.

Якщо для розуміння тексту достатньо осмислення (s_i) лише вербального компоненту (v_i), то процес креолізації слабшає або взагалі не відбувається, а невербальний компонент відіграє допоміжну роль. Так само, якщо при декодуванні текстової інформації домінують графічні та зображувальні засоби (p_i), вербальний елемент стає допоміжним, і знову креолізація як процес рівноправного злиття слабшає або не відбувається. Тому дане дослідження сфокусоване на осмисленні (s_i) злиття вербального та невербального компонентів ($v_i X p_i$) креолізованого віршованого тексту. Інтенсивність вказаного злиття може бути маркером при розрізненні типів КВТ.

Смисл тексту T_{sense} є результатом текстових операцій над мовними смислами, що можна представити як результат операції поєднання (проекції, відображення) послідовності текстових відношень $\langle t_1 \dots t_n \rangle$ і структури смислів $\langle s_1 \dots s_n \rangle$. Ця операція X приводить до певної структури, смислу тексту:

$$\langle t_1 \dots t_n \rangle X \langle s_1 \dots s_n \rangle \rightarrow T_{\text{sense}} \langle E^*_1 \dots E^*_n \rangle,$$

або, те ж саме,

$$T_{\text{sense}} \langle E_1 \dots E_n \rangle \rightarrow \langle E^*_1 \dots E^*_n \rangle,$$

де T_{sense} – узагальнене представлення текстових відношень $\langle t_1 \dots t_n \rangle$, а E^* – результат перетворення текстовими відношеннями смислів елементів тексту E або відношення, отримані в результаті поєднання текстових відношень і смислів вербальних та невербальних елементів:

$$t_1 \langle s_1(v_i/p_i, v_i X p_i) \rangle \rightarrow E^*_1$$

(або в скороченому вигляді: $t_1 \langle E_1 \rangle \rightarrow E^*_1$, оскільки $\langle s_1(v_i/p_i, v_i X p_i) \rangle \rightarrow E_1$). Це можна розуміти як перетворення мовного смислу в текстуальний, причому вони можуть збігатися. Таким чином виділяються три типи пропозицій, з яких нас цікавить остання:

$t_1 \langle s_1(v_i) \rangle \rightarrow E^*_1$ – пропозиція виключно вербального тексту;

$t_1 \langle s_1(p_i) \rangle \rightarrow E^*_1$ – пропозиція візуального тексту (малюнок, картина);

$t_1 \langle s_1(v_i X p_i) \rangle \rightarrow E^*_1$ – пропозиція креолізованого тексту.

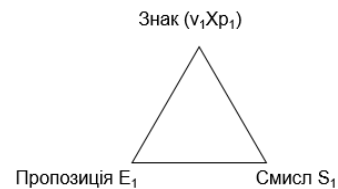
При такому розумінні T_{sense} , смисл тексту, буде однозначно відповідати формуючій його структурі

$\langle t_1 \dots t_n \rangle$. Проте між ними існує така відмінність. І $\langle t_1 \dots t_n \rangle$, і T_{sense} потребують області визначення (специфікації) стосовно до певної послідовності мовних смислів $\langle s_1 \dots s_n \rangle$. При цьому $\langle t_1 \dots t_n \rangle$ хоча і не може бути маніфестована тільки за допомогою певного тексту, однак може розглядатися й автономно – як абстрактна структура тексту, як макроструктура, що характеризує певний мовленнєвий жанр (по Ван-Дейку) або – класичний приклад – як набір функцій, що описує структуру чарівної казки (за В. Я. Проппом) [Золян 2013, с. 24]. [3:24]. Вона існує і поза областю визначення – як потенційна схема організації тексту, тоді як смисл T_{sense} виникає й існує тільки в комбінації з мовними смислами $\langle s_1 \dots s_n \rangle$, які в результаті накладання множини текстових операторів на множину мовних смислів перетворюються в текстуальні. Одна й та сама структура $\langle t_1 \dots t_n \rangle$ може бути застосована до різних мовних смислів, перетворюючи їх в текстуальні смисли, тоді як T_{sense} унікальний, оскільки невід’ємний від області його визначення: множина елементів тексту та їх смислів, що утворюють певний текст [там само].

Без заданої структури текстових операторів ці елементи перестануть бути впорядкованими й стануть випадковим набором вербальних (літера, морфема, слово, речення) або невербальних елементів (графічних виражальних засобів та зображувальних засобів). Іноді певна структура текстових операторів накладається на випадковий набір елементів і цей набір починає функціонувати як текст, як це відбувається в процесі створення зауму.

Введення поняття моделі хоча в певному відношенні частково і дублює описані поняття смислу і значення, проте не є зайвим, оскільки дозволяє прояснити, як пов’язані між собою поняття модельної структури тексту, з одного боку,

і його семантики (смислу й значення) – з іншого [3:27]. Смысл текста розглядаємо як певну функцію співвідношення між пропозиціями тексту й креолізованим елементом (креолізованою одиницею $(v_1 X p_1)$). З точки зору семіотики цей процес осмислення тексту відбувається за класичною трикутною схемою:

Знаковою одиницею в процесі семіозису виступає креолізована одиниця $(v_1 X p_1)$, тобто злиття або зрощення вербального та невербального елементів креолізованого віршованого тексту, смисл цієї одиниці s_1 та пропозиція E_1 або пропозиції $\langle E_1 \dots E_n \rangle$, породжені осмисленням цієї одиниці. Як відомо, пропозиція – це “позначений в мовленні дійсний або можливий стан справ, стабільний семантичний компонент висловлювання, здатний отримувати істинісне значення” [2:95].

Висновки і перспективи подальших досліджень. У роботі було представлено одиниці структури креолізованого віршованого тексту засобами модальної семантики, що дає змогу представити формалізовану модель структури смислу полікодового тексту. Перспективою даного дослідження є створення формальної моделі креолізованого віршованого тексту.

Література

1. Вардзелашвили Ж. Метафизика знака: роль многоточия в русских и английских поэтических текстах И. Бродского / Ж. Вардзелашвили // Сучасне літературознавство та прикладна лінгвістика: американські та британські студії. Матеріали другого міжнародного симпозіуму: Ч 2, м. Київ, 9-11 квітня 2014 р. / За заг. ред. А. Г. Гудманяна, О. Г. Шостак. – К.: Талком, 2014. – С. 326–330.
2. Васильева Н. В., Виноградов В. А., Шахнарович А. М. Краткий словарь лингвистических терминов / Н. В. Васильева, В. А. Виноградов, А. М. Шахнарович. – М.: Русский язык, 1995. – 176 с.
3. Золян С. Бесконечный лабиринт сцеплений: семантика текста как многомерная структура / С. Золян // Критика и семиотика. – Новосибирск: Редакционно-издательский центр Нефтегазового университета, 2013. – №1(18). – С. 18–44.
4. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Лотман Ю. М. // Об искусстве. – СПб.: “Искусство – СПб”, 1998. – С. 14 – 285.
5. Лук’янець Т. Г. Інтерсеміотичний аналіз тексту як полікодової єдності / Т. Г. Лук’янець // Збірник статей за матеріалами наукової конференції “Концепти та константи в мові, літературі, культурі”. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2011. – С. 30–33.
6. Новиков А. И. Семантика текста и её формализация / Анатолий Иванович Новиков. – М.: Наука, 1983. – 216 с.